

Een katholiek symposium

door Peter-Ben Smit

Inleiding

Op 14 oktober 2011 vond in het huidige zalencentrum 'In de Driehoek', tevens de oude Oud-katholieke schuilkerk Ste. Gertrudis, een symposium²³ plaats rond het boek *Oud- en nieuw-katholiek. De spirituele zoektocht van die andere katholieken*, geschreven door mgr. dr. Joris Vercammen, oud-katholiek Aartsbisschop van Utrecht en docent ecclesiologie aan het Oud-katholiek Seminarie in Utrecht.²⁴ Het boek biedt Vercammen's zicht op wat katholiek kerk-zijn in de 21ste eeuw zou kunnen betekenen en vormt zo een soort ecclesiologisch en theologisch manifest. Passend bij een boek dat door een katholieke bisschop is geschreven en is bedoeld om door de (katholieke) kerk te worden gereciperd, werd er rond het werk een symposium georganiseerd, dat het theologisch (en spiritueel) gesprek over katholiciteit in de 20ste eeuw in een breder kader voortzette. Als hoofdreferenten waren twee personen uitgenodigd: drs. Gerhard Schuil, directeur van de Stichting Oikos, een oecumenische organisatie die zich sterk maakt voor armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling, en prof. dr. Marcel Sarot, hoogleraar Geschiedenis en Wijsbegeerte van Religiewetenschap en Theologie aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht, hoofd van het departement Religiewetenschap en Theologie, en tevens rooms-katholiek diaken. Aartsbisschop Vercammen had zelf de gelegenheid om op beide referaten te reageren, en de overige deelnemers aan het symposium, een zeer gemêleerd oecumenisch gezelschap, had ruimte om zich direct in discussie met de referenten te begeven. Ondergetekende leidde het symposium in. Aangezien de referaten hier verschijnen in een naar aanleiding van het symposium bewerkte vorm volgt hier geen verder verslag van het symposium. In plaats daarvan wordt het geheel in de bredere context van (oud-)katholieke theologiebeoefening en ecclesiologie geplaatst.

Katholieke theologie in het meer- en enkelvoud

Een boek met de titel *Oud- en nieuw-katholiek. De spirituele zoektocht van die andere katholieken* roept de vraag op of er dan verschillende soorten katholieken zijn. Eigenlijk niet, natuurlijk, want de notie 'katholiciteit' is nauw verbonden met de notie van de eenheid van de kerk. Natuurlijk is het tegelijkertijd zo dat het confessionele landschap zo is, dat zelfs de verschillende kerken die 'katholiek' in hun naam voeren, in Nederland met name de Rooms-katholieke Kerk en de Oud-katholieke Kerk, niet in ieder opzicht op één lijn zitten.²⁵ Daarnaast zien vele andere kerken zich ook als 'katholieke', of 'algemeen', in ieder geval als kerken die 'het geheel betreffen', zowel wat de participatie in het heilswerk betreft als ook wat hun reikwijdte in de wereld betreft.²⁶ Tegelijkertijd is iedere bijdrage aan de theologie

---

²³ Het symposium werd mogelijk gemaakt door de medewerking van Valkhof Pers, het Departement Religiewetenschap en Theologie van de Universiteit Utrecht, het zalencentrum 'In de Driehoek', het Oud-katholiek Boekhuis en het Bisschoppelijk Bureau, de parochie Utrecht, het Oud-katholiek Seminarie en het Metropolaan Kapittel van Utrecht. – 14 Oktober was tevens de verjaardag van de auteur.

²⁴ Joris Vercammen, *Oud- en nieuw-katholiek. De spirituele zoektocht van die andere katholieken*. Nijmegen, Valkhof Pers, 2011. Zie ook zijn eerdere werk: J.A.O.L. Vercammen, *Identiteit in beraad. Theorie en praktijk van het parochieel identiteitsberaad in vier oud-katholieke parochies*. Studies over kerkopbouwkunde 6. Baarn, Gooi & Sticht, 1997

²⁵ Hoewel de overeenkomsten toch overheersen. Zie hierover het rapport van de Internationale Rooms-katholieke – Oud-katholieke dialoog, in het Nederlands gepubliceerd als *Kerk en kerkelijke gemeenschap*. Kerkelijke Documentatie jrg. 37 nr. 9-10, november 2009. Perspectief nr. 7 (maart 2010) is als een themanummer aan dit rapport gewijd.

²⁶ Zie voor de verhouding tussen 'kwantitatieve' en 'kwalitatieve' katholiciteit vanuit (oud-)katholiek perspectief met name Urs von Arx, Was macht die Kirche katholisch? Perspektiven einer christkatholischen Antwort. In: Wolfgang W. Müller (ed.), *Katholizität – Eine ökumenische Chance*. Schriften Ökumenisches Institut Luzern 4, Zürich, TVZ, 2006, blz. 147-186. Von Arx benadrukt met name dat de kwalitatieve katholiciteit, dat wil zeggen de

vanuit katholiek perspectief (van welke aard ook) – eigenlijk – ook een bijdrage aan katholieke theologie in het algemeen.²⁷ Geen kerk of traditie kan er immers onderuit: niet niet alleen op de wereld te zijn, maar zelfs op de wereld te zijn met andere kerken en tradities, die menen dezelfde traditie voort te zetten ofwel hetzelfde ‘erfgoed te delen’, zoals het in een rooms-katholiek – oud-katholiek dialoogdocument, dat op verzoek van de Katholieke Vereniging voor Oecumene tot stand kwam, wordt genoemd.²⁸ Als het goed is, wordt een bijdrage tot katholieke theologie dan ook in algemeen katholiek verband besproken en, gezien het confessionele landschap, betekent dat: in oecumenisch verband. Dit hoort bij het karakter van katholieke theologie als theologie, die in verschillende tradities bestaat. Het hoort ook bij het karakter van de theologiebeoefening en de ambtsopvatting zoals die binnen de Oud-katholieke Kerk van Nederland, en andere katholieke kerken maar dat is niet het onderwerp van deze bijdrage, bestaat.²⁹

De vorm van een zoektocht: katholieke theologiebeoefening en katholiek ambt

Wanneer de plaats van oud-katholieke theologie, en daarmee ook van *Oud- en nieuw-katholiek*, binnen het theologisch (en kerkelijk) landschap kan worden beschreven zoals zojuist gedaan, dan is een verdere vraag, die van belang is, wat nu de vorm is van de ‘spirituele zoektocht’ waarvan in het boek van Vercammen sprake is. Theologische waarheidsvinding en het bijbehorende proces kunnen immers op verschillende manieren plaatsvinden en worden gestructureerd. Eén van de kenmerken van oud-katholieke (en iedere andere) ecclesiologie, en daarmee van oud-katholieke identiteit en spiritualiteit, is dan ook niet alleen de opvatting over wat de kerk nu eigenlijk is, maar ook hoe meningsvorming (of ‘waarheidsvinding’) in de kerk en de daarop opbouwende besluitvorming tot stand komen.³⁰ Zowel het boek *Oud- en nieuw-katholiek* als het symposium op 14 oktober maken deel uit van dit proces. Om deze reden is het van belang dit proces vanuit (oud-)katholiek perspectief te schetsen.

Vanuit oud-katholiek perspectief is de kerk gemeenschap met Jezus Christus en op die manier tegelijkertijd een gemeenschap van mensen die Christus navolgen.³¹ Deze navolging van Jezus Christus als de eigenlijke voorganger op de weg naar God gebeurt als gemeenschap die in haar midden weer menselijke voorgangers kent, die op een bijzondere manier het initiatief nemen om deze gemeenschap als lichaam van Christus te doen groeien en stappen te laten zetten op de weg van de navolging.³² Bisschoppen zijn bij uitstek zulke menselijke voorgangers. Ze zijn door de Geest en de Kerk gekozen en gewijd om als voorganger de Kerk te dienen, letterlijk als liturgisch voorganger, en, daaruit voortvloeiend, ook als organisator van het kerkelijk leven in een bisdom en als theologisch voordener en

---

participatie van een kerk aan het gehele heil, primair is ten opzichte van de kwantitatieve katholiciteit, de wereldwijde uitbreiding van de kerk, die een afgeleide is van het eerste.

²⁷ Zie hiervoor ook de oudere dogmatiek van de hand van aartsbisschop Andreas Rinkel, *Dogmatische theologie*. Amersfoort, 1956, die in de inleiding op zijn werk benadrukt, dat hij in eerste instantie *katholieke*, niet (op een confessionele manier) *oud-katholieke* theologie wilde bedrijven. Voor hem gold dat goede katholieke theologie gewoon oud-katholieke theologie was en omgekeerd.

²⁸ *Het gezamenlijk erfgoed in vreugde delen. Advies aan het bestuur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene inzake de verhouding tussen de Oud-katholieke en de Rooms-katholieke Kerk in Nederland*. 's Hertogenbosch, 2004

²⁹ Oud-katholieke theologie, zoals deze zich in de 20ste eeuw heeft ontwikkeld, heeft zich, in het bijzonder ook wanneer het om theologische vernieuwing en verdieping ging, met name in oecumenische discussies, of naar aanleiding daarvan, verder ontwikkeld. Zie bijvoorbeeld de relevante hoofdstukken in: Mattijs Ploeger, *Celebrating Church. Ecumenical Contributions to a Liturgical Ecclesiology*. Netherlands Studies in Ritual and Liturgy 7, Tilburg, Liturgisch Instituut, 2008; Peter-Ben Smit, *Old Catholic and Philippine Independent Ecclesiologies in History. The Catholic Church in Every Place*. Brill, Leiden, 2011

³⁰ Zie in dit kader ook het recente handboek van Jan J. Hallebeek, *Canoniek recht in ecclesiologische context. Een inleiding tot het kerkelijk recht van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland*. Publicatieserie Oud-katholiek Seminarie 49, Amersfoort / Sliedrecht, Oud-katholiek Boekhuis / Merweboek, 2011

³¹ Zie voor het volgende bijvoorbeeld Ploeger, *Celebrating*, blz. 502-504

³² Zie voor de nadruk op ambt en initiatief bijvoorbeeld Urs von Arx, Was macht die Kirche katholisch?

leraar. Als voorganger neemt een bisschop op deze gebieden steeds weer initiatieven die de hele gemeenschap betreffen en, idealiter, doen groeien in gemeenschap met Christus. Net zoals echter voorgaan in de liturgie iets is, dat in gemeenschap, in dialoog met, en ten dienste van de vierende gemeente plaatsvindt, vindt ook voordenen en voorgaan in de theologische reflectie in een dergelijk verband plaats en, strikt genomen, alleen op deze manier werkelijk mogelijk, tenminste zolang het om (oud-)katholieke theologie gaat. Deze verantwoordelijkheid van bisschoppen enerzijds en de verankering ervan in de gemeenschap van de kerk anderzijds is in het oud-katholieke kerkrecht en dito ecclesiologie op verschillende manieren tot uitdrukking gebracht. Binnen de *communio-ecclesiologie*, die kenmerkend is geworden voor de Oud-katholieke Kerken van de Unie van Utrecht³³ heeft de verhouding tussen kerk, ambt en theologische reflectie een specifieke plaats gekregen. In het Statuut van de Oud-katholieke Kerk van Nederland (2007) wordt deze taak in art. 79 als volgt omschreven: 'Het Episcopaat draagt tevens zorg voor de zaken die krachtens de katholieke traditie tot de specifieke taak van de bisschoppen behoren, zoals het toezien op de verkondiging van het Evangelie en het bewaren van de leer der kerk, het verzorgen van het geloofsonderwijs en de liturgie, de bediening van de sacramenten en de uitoefening van het pastoraat en de kerkelijke tucht.'

In de ecclesiologische preambule van het Statuut van de Internationale Bisschoppenconferentie van de Unie van Utrecht (2000) wordt deze verantwoordelijkheid van het episcopaat als volgt verder uitgewerkt, allerdings uitgaande van de uitoefening van het episcopaat in haar collegiale aspect:³⁴

(4.1.) 'Voor de Unie van Utrecht betekent dit alles, dat op de eerste plaats aan de bisschoppen de taak is opgedragen zich dienstbaar te maken aan het bewaren van de katholiciteit van de kerk in de eenheid van de geloofsoverlevering, stelling te nemen inzake zich aandienende nieuwe vraagstukken en beslissingen te nemen met het oog op de betrekkingen met andere kerken. Zij staan immers op een kruispunt. Enerzijds zijn ze, als individuele bisschoppen, in eerste instantie gericht op hun lokale en nationale kerken. Anderzijds zijn ze, als college, gericht op hun primaire verantwoordelijkheid voor de gemeenschap van lokale en nationale kerken. In hun synodale bijeenkomsten, dat wil zeggen in de zittingen van de IBC, komt de conciliair gestructureerde eenheid tot uitdrukking, alsmede de verbindende gemeenschap van zelfstandige katholieke kerken, of die nu bestaan uit één enkel bisdom of uit een nationale aaneenschakeling van bisdommen.

(4.2.) Receptie door de kerk wijst erop dat de beslissingen van de bisschoppen, voorbereid en tot stand gekomen in een veelomvattend conciliair proces, zijn ingegeven door de Geest Gods en in overeenstemming zijn met de bedoeling van God met de zending van zijn kerk. Recipiënten impliceert betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid van de gedoopten (geestelijken en leken) in het genoemde proces, zowel binnen iedere afzonderlijke lokale of nationale kerk (synoden of andere verantwoordelijke gremia), alsook binnen de Unie van Utrecht als geheel. Omdat het echter een gebeuren is dat wordt geleid door Gods Geest, kan het niet worden vastgelegd in een juridische regeling die in alles voorziet, laat staan beslissend zou zijn.³⁵

Wanneer een bisschop zijn (of haar) verantwoordelijkheid als theologisch leidspersoon waarneemt, gebeurt dit dus noodzakelijkerwijze als deel van een synodaal en conciliair proces. Dit is de structuur van de spirituele zoektocht binnen de (oud-)katholieke traditie van theologiebeoefening, die weer deel is van oud-katholieke ecclesiologie en op die manier van wezenlijk belang voor het oud-katholicisme. Eveneens is het van belang om de

³³ Zie hierover bijvoorbeeld de relevante hoofdstukken in: Ploeger, *Celebrating*, en Smit, *Ecclesiologies*.

³⁴ Zie ook bijvoorbeeld Ploeger, *Celebrating*, blz. 502-504, die deze positie vanuit oecumenisch perspectief ontwikkelt.

³⁵ Tekst in: Urs von Arx / Maja Weyermann (eds.), *Statut der Internationalen Altkatholischen Bischofskonferenz (IBK). Offizielle Ausgabe in fünf Sprachen*. Beiheft IKZ 91, 2001

gesprekspartners, die een rol spelen binnen deze zoektocht, nader te identificeren. Er kunnen er vier worden onderscheiden: de gemeenschap van de 'eigen' kerk, de oecumene, de (theologische) wetenschap en het bredere maatschappelijke discours. Met al deze gesprekspartners is de oud-katholieke theologie, ook door het oud-katholieke episcopaat, op formele en informele manieren verbonden. Wanneer dit zo is, is het ook nodig om op een initiatief op het gebied van de theologische reflectie ook te reageren in interactie met deze vier gesprekspartners. Dit is deel van oud-katholieke theologiebeoefening en spiritualiteit. Tijdens het symposium op 14 oktober kwamen, door de personen van de hoofdreferenten Schuil en Sarot, met name het bredere maatschappelijke discours en het wetenschappelijk (en oecumenisch) perspectief aan bod, terwijl door de vragen van verdere deelnemers ook de bredere oecumenische discussie en de binnenkerkelijke discussie aan bod kwamen. Op deze manier kan het symposium als een (vinger)oefening in katholieke theologie vanuit oud-katholiek perspectief worden gezien, zowel gezien de inhoud als gezien de vormgeving.